

РЕЦЕНЗІЇ. ХРОНІКА

ВИЙШЛА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ХХ СТОРІЧЧЯ

Шмігер Т. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя / Передм. Р. Зорівчак. – Київ : Смолоскип, 2009. – 342 с.

У монографії систематизовано історію українського перекладознавства ХХ ст., обґрунтовано його періодизацію та виділено ключові проблеми наукового пошуку в широкому історично-філологічному контексті. Це перша спроба охарактеризувати особливості української перекладознавчої школи, дослідити не лише найвищі досягнення перекладознавчої думки, а й скромніші, пересічні праці – при цьому до наукового обігу введено ряд невідомих і несправедливо забутих імен.

Рецензовану працю відзначає скрупульозна увага до описуваного матеріалу, значна частина якого раніше не була відомою. Часами непростим був їх пошук, адже чимало перекладознавців у силу складних зовнішніх обставин життя вимагають значного реконструктивного дослідження.

Книжка дуже актуальна в наші дні, коли у громадській свідомості так важливо утвердити справжню велику історію українського перекладознавства. Рецензована монографія справді заповнює маловідомі навіть спеціалістам сторінки з історії перекладу, які належать творчості В.М. Державина, Й. Майфета, Івана Кулика, О.М. Фінкеля та ін.

Предметом історії перекладознавства є вивчення концепцій та жанрології перекладу, методології та методики перекладознавчого аналізу, сприйняття перекладу в суспільстві, вишколу перекладачів і їхньої діяльності. Найважливішим питанням історії перекладознавства є її періодизація. Оскільки художній переклад був найпоширенішим видом перекладу в Україні, його періодизація, залежна від суспільно-історичних обставин, вплинула й на періодизацію історії українського перекладознавства. Застосовуючи класифікацію історії західноєвропейського перекладознавства Дж. Штайнера до українського перекладознавства, Т. Шмігер виявляє чимало моментів спільного розвитку. Зосереджуючись на періодизації українського перекладознавства ХХ ст., дослідник виділяє чотири періоди.

Перший період – від початку ХХ ст. до Першої світової війни. 1890-ті та перші роки ХХ ст. – це час великого національного пожвавлення в українському суспільстві. Саме тоді М.С. Грушевський вказав на доленосу вагу перекладів в українському письменстві – сприяти творенню нації та духовному об'єднанню окремих етносів України. Водночас, у своїй перекладознавчій концепції І.Я. Франко підкреслює вагомість перекладів як націєтворчого чинника.

На думку дослідника, зародження перекладознавства в Україні як наукової дисципліни відбулося в рамках творчості Івана Франка. Тоді кожен друкований переклад в Україні сприяв розвитку мови та літератури. У контексті української перекладознавчої критики початку ХХ ст., двома найголовнішими критеріями оцінки перекладів для І.Я. Франка була чистота української мови, яка в чужих імперіях зазнавала сильного впливу панівних мов, та вірність перекладу оригіналові. Він вважав, що переклади сприяють активному розвитку мови й літератури, а також піднесенню загальнокультурного рівня народу й поширенню освіти.

О.А. Домбровський, Ф.С. Арват і Р.П. Зорівчак найглибше дослідили перекладознавчу концепцію І.Я. Франка. Р.П. Зорівчак наголошує у своїх розвідках на дуже важливому аспекті Франкової наукової спадщини – першому в українському перекладознавстві цілісному критичному аналізі перекладу Вона також дослідила націєтворчу концепцію перекладу, яку висунув І. Франко щодо перетворення української етнічної маси в політичну націю. На думку дослідниці, Франкові погляди на майстерність перекладу, деталізуючись, розвиваючись та удосконалюючись, принципово не змінювалися, а це утверджує погляд, що українська школа перекладознавства бере початок ще від перших досліджень І.Я. Франка. Згодом, 2004 р., О.Б. Тетеріна у своїй кандидатській дисертації підкреслила, що цілісна концепція дослідження перекладу, яку розробив І.Я. Франко, забезпечила науковий статус українського перекладознавства та значно розширила теоретичне сприйняття словесного мистецтва в літературознавстві другої половини XIX ст.

На початку 1900-х років були активними студії над перекладом Біблії українською мовою. Вагомий слід в українському перекладознавстві залишив А.В. Ніковський – один із найбільших українських культурних діячів у галузі політики, публіцистики та літератури. Його теж можна вважати провісником такої перекладацької дисципліни, як історія українського художнього перекладу – неодмінної частини історії національної літератури.

Другий період починається після Першої світової війни та триває до закінчення Другої світової війни, хоча найбільші досягнення припадають на 1920-ті – початок 1930-х рр. Важливим фактом української науки став вихід книги О. М. Фінкеля “Теорія й практика перекладу” (1929) – першої ґрунтовної монографії з теорії перекладу в Радянському Союзі (а така першість важила дуже багато). О.М. Фінкель уперше обґрунтував використання методології перекладознавчого аналізу в поезиці та для викладання іноземних мов у середній школі.

Т. Шмігер вказує, що в Україні мало вивчалось перекладознавство від кінця 1910-х до початку 1940-х рр., а праці часу Визвольних Змагань, з політичних причин, не досліджувалися зовсім. Науковець дає позитивну оцінку статтям С.В. Петлюри про переклад військової та соціалістичної літератури. З думкою про системність у книговидаванні, С.В. Петлюра звертався до Академії Наук України, Українського наукового товариства та університетів із закликом складати списки бажаних наукових перекладів із різних галузей знань.

У важкі повоєнні 1920-1921 рр. український переклад позначився двома визначними подіями: 1920 р. вийшла перекладна збірка М.К. Зерова “Антологія римської поезії”, а 1921 р. – перше число літературно-критичного журналу “Голос друку”, в якому Г.М. Іваниця опублікував важливу для українського перекладознавства рецензію на римську антологію М.К. Зерова. Безперечно, М.К. Зеров був найвизначнішим представником перекладознавчої думки свого часу. У розвідках М.К. Зерова вперше переклад системно розглядається як повноцінний складник національної літератури. Така концепція суголосна ідеям І.Я. Франка про вагомність перекладів для національної культури. Найглибше внесок М.К. Зерова в українське перекладознавство дослідив Г. П. Кочур.

На розвиток історії перекладу в Україні значно вплинула концепція перекладу-стилізації В.М. Державина. У 1927-1930 рр. виникла дискусія про переклад як “аналогію” чи “стилізацію”: першу дату визначила публікація статей В.М. Державина та А.В. Федорова, а другу – перекладознавчі рецензії В.М. Державина. Окрім названих, у дискусії брали активну участь О.М. Фінкель, Г.Й. Майфет і М.К. Зеров. Саме тоді Г.Й. Майфет та Іван Кулик започаткували дослідження рецепції творчості Т.Г. Шевченка європейськими мовами.

В 1930-х рр. перекладознавчі дослідження в Україні значно послабилися, як і українська наука загалом. Відбувалися розправи над М.К. Зеровим, Іваном Куликом, П.П. Филиповичем та іншими, замовк В.М. Державин.

У схожому методологічному ключі розвивалося перекладознавство на західно-українських землях міжвоєнного часу. Політичні емігранти зі Східної України – І.І. Огієнко, П.І. Зайцев, В.К. Королів-Старий, Є.Ф. Маланюк розвивали теорію перекладу. Галицькі вчені – М.І. Рудницький, Б.С. Лепкий, Є.М. Грицак, Є.Ю. Пеленський, Л.Ю. Луців та ін. працювали над вивченням віршового перекладу, критики й історії перекладу, чим доповнювали розвиток загальноукраїнського перекладознавства. Тут проблематика не була така багата, як у Радянській Україні до 1932 року, але вона має переваги глибшого дослідження перекладів Біблії й античної літератури українською мовою. У розвитку історії перекладу найбільше місце посідає перекладознавче шевченкознавство, а найвагомим досягненням західноукраїнських істориків перекладу є 14-ий та 15-ий томи з Повного видання творів Т.Г. Шевченка (Львів – Варшава). Другий період – це становлення перекладознавства як наукової та навчальної дисципліни в Україні, – підсумовує дослідник.

Третій період – кінець 1940-х рр. до початку 70-их рр. – це період становлення українського перекладознавства..

Після Другої світової війни українське перекладознавство опинилося у надзвичайно скрутному становищі. Внаслідок репресій та ідеологічних чисток довелося створювати майже нову школу дослідження перекладу. Мовознавчий спектр проблем повоєнного десятиліття зосереджувався головню на марксістсько-ленінсько-сталінській проблематиці. Саме тоді за досить невинні вияви патріотизму надсудовій критиці піддали журнали “Дніпро”, “Вітчизна”, “Радянський Львів”, твори М.Т. Рильського та О.Л. Кундзіча, статті М.С. Возняка й М.І. Рудницького.

Переклади 1940-1950 років позначені тяжкою печаттю всесковуючого буквализму. Як пише С.П. Ковганюк, це була, так би мовити, ознака часу, період редакторської сваволі, коли перекладач, після виходу книжки у світ, іноді не пізнавав свого перекладу. Така редакторська сваволя вписувалась у рамки офіційної політики зближення російської й української мов – підкреслює Т. Шмігер. Одним із дослідників, які боролись за культуру українського слова, був О.Л. Кундзіч. Провідна ідея майже всіх його статей – це збереження чистоти української мови. Окреме місце в українському перекладознавстві того періоду займає Г.П. Кочур – автор численних статей з історії українського художнього перекладу.

Наукова спадщина В.В. Коптілова закладає основи нового періоду перекладознавства в Україні. Про новий етап, – про перетворення його у міждисциплінарну, розгалужену пошукову систему, – свідчить класифікація галузей перекладознавства, яку обґрунтував В. В. Коптілов. Українську школу контрастивної лінгвістики започаткував Ю.О. Жлуктенко, який також зробив вагомий внесок у розвиток українського перекладознавства.

Четвертий період – остання чверть ХХ ст. – це час перетворення перекладознавства на міждисциплінарну галузь знань. Щонайвагоміше, відзначає Т. Шмігер, – незалежність України скасувала будь-які обмеження на історичні й історіографічні дослідження. Як повноправні галузі української науки, розвинулися науково-технічний переклад і дидактика перекладу, де українській мові відводилася належна увага. У цьому велика заслуга О.І. Чередниченка, Я.Г. Ковалю, В.І. Карабана, Р.П. Зорівчак, І. В. Корунця, Р.Т. Кияка та ін., – пише дослідник.

На поглиблення перекладознавчого аналізу найбільше вплинув розвиток контрастивістики, семантики й текстології. Усі три галузі мають глибокі історичні корені й водночас сильно розвинулися впродовж 1950-1970-х років. До теорії інтерпретаційно-культурологічного аналізу найбільший внесок становлять праці

М.О. Новикової. Р.П. Зорівчак досліджує фразеологічні та лексичні проблеми перекладу в перекладознавчому ракурсі, що стало стимулом для розвитку контрастивістики в Україні загалом.

Наприкінці 1980-х рр. зміни в українському суспільстві висунули нові завдання перед історією українського перекладу – насамперед, усунення білих плям в інтелектуальній історії України. Для історії українського перекладу багато важило опублікування двотомника творів М.К. Зерова, який упорядкували Г.П. Кочур і Д.В. Павличко.

З відновленням незалежності України, стало можливим вивчати історію перекладу на широкій джерельній базі. Найбільше досягнення за роки незалежності України – видання майже повного літературознавчого, перекладознавчого та критичного доробку М.К. Зерова. Важливий внесок у створення загальної історії українського художнього перекладу зробила Комісія всесвітньої літератури НТШ. Завдяки праці цієї комісії 2003 р. опубліковано покажчик “Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914-1939)” за загальною редакцією О.М. Лучук і Т.В. Лучука, який охоплює дані про переклади з 44 літератур, опубліковані в 33 періодичних виданнях. Уперше в історії українського перекладознавства Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. Івана Франка опублікувала біобібліографічні покажчики перекладачів і перекладознавців “Тригорій Кочур” (1999, 2006) та “Микола Лукаш” (2003).

Тема дослідження надзвичайно широка, отже висвітлити її повністю в одній монографії неможливо. Зокрема, цікаво було б звернути певну увагу на перекладознавчі дослідження в українській діаспорі, а також глибше розглянути саме контекст світовий, складовою частиною якого є українське перекладознавство.

Публікацію Тараса Шмігера доповнюють список використаних джерел (628 позицій, які охоплюють основні перекладознавчі дослідження в Україні ХХ ст.), 65 ілюстрацій (серед них – чимало автографів, опублікованих уперше), іменний покажчик і розгорнене резюме англійською мовою

Видання орієнтоване на перекладознавців, перекладачів, філологів, культурологів, загалом на всіх, хто носить у серці найбільший скарб нації – Рідне Слово. Монографія може зацікавити перекладознавців з інших країн не лише багатим фактажем, а й методологією наукового пошуку.

Микола Дупляк